

Bescherm jassen I

Een wijze van hulpverleners waardoor ouders en kinderen uit wij-systemen worden ingebed in hun familie en cultuur

Samenvatting Het is bewonderenswaardig hoe mensen zich ondanks grote tegenslagen en verlieservaringen staande weten te houden. De kracht daarvoor ontleen zij dikwijls aan hun familie. Migratie kan ertoe leiden dat de gebruikelijke wegen in de familie verstoord raken en er nieuwe nodig zijn. Op zoek naar een nieuw perspectief en naar erkenning in de samenleving zoeken mensen soms ondersteuning bij hulpverleningsorganisaties en overheidsinstellingen. In Nederland baseert die hulp zich echter vooral op witte, westerse en middenklasse kennis en theorieën. Van daaruit wordt een aanbod gedaan aan de migranten- en vluchtelingengezinnen en -families. Dat leidt tot cultuurverwarring.

Vanuit de gedachte dat continuïteit en stabiliteit de basis vormen voor een veilig opgroeien, zouden hulpverleningsinstanties en overheidsinstellingen veel méér uit moeten gaan van de eigen kracht van het grootfamiliesysteem. Door eerst aan te sluiten bij de bestaande beschermssystemen van de grootfamilie worden andere, nieuwe en adequate vormen van steun mogelijk. Dergelijke passende hulp werkt als een beschermjas.

INLEIDING

De hulpverlening aan kinderen en ouders in Nederland beperkt zich veelal tot het kerngezin. Als je naar ouders en kinderen kijkt, dan zie je alleen wat er zich daar afspeelt. Je ziet dan niet dat ooms en tantes, grootouders, groottantes en grootooms voor ouders en kinderen vaak essentiële taken en bevoegdheden hebben in de opvoeding. Doordat er weinig oog is voor het grotere familiesysteem, is er nauwelijks aandacht voor de waarde van de ondersteunende en corrigerende krachten en het oplossende vermogen van de grootfamilie. Grootouders, ooms en tantes of andere belangrijke betrokkenen die meekomen, worden vaak verzocht in de wachtkamer te blijven en als dat laatste niet lukt, zitten ze er vaak voor spek en bonen bij. In deze manier van doen passen vele migranten en vluchtelingen slecht.

Het is niet zo vreemd dat Nederlandse hulpverleners en therapeuten geen kennis hebben van deze manier van kijken, vanuit het perspectief van het grotere familie systeem. Zij zijn vaak persoonlijk noch professioneel in aanraking geweest met dergelijk gedachtegoed. Ook hulpverleners met een niet-westerse achtergrond zijn opgeleid met de westerse theorieën en concepten en zijn de wijze waarop grootfamilies functioneren 'vergeten'.

Om het verschijnsel van zo'n bredere opvoedingscontext nader toe te lichten, wil ik ingaan op mijn eigen familiehistorie en -traditie. Die zal ik hier en daar aanvullen met praktijkvoorbeelden van mijzelf en anderen. Eerst bespreek ik de cultuurverwarring die kan optreden als vertegenwoordigers uit de wij- en de ik-cultuur elkaar ontmoeten, vervolgens wat het betekent om op te groeien in een wij-systeem waar autoriteit, relationele afhankelijkheid en familie-continuïteit belangrijker zijn dan een autonome ontwikkeling.

Vervolgens komt de migratie als bijzondere levensfase overgang aan de orde. Daarbij is eerst het activeren van de herinnering en dan het aansluiten bij de bestaande beschermssystemen en oplossingsstrategieën in de grootfamilie belangrijk om samen met de familie te zoeken naar nieuwe vormen van steun. Tot slot volgen er suggesties vanuit dit gedachtegoed voor de hulpverlening.

Dit is vooral een artikel dat wil verleiden en ervoor wil pleiten stil te staan bij de eigen culturele bagage en kennis te vergaren over andere culturen. Het is deze bewustwording van verschillen en overeenkomsten waardoor men open kan staan voor een andere aanpak dan die geleerd is en kan helpen mogelijkheden te creëren voor families uit wij-culturen om weer aan te sluiten bij hun krachtbronnen. Op hun beurt kunnen deze families dan open staan voor nieuwe westerse ideeën.

CULTUURVERWARRING

Wanneer vertegenwoordigers uit twee verschillende werelden, de ik-cultuur (de hulpverlener) en de wij-cultuur (familie), vanuit een gezamenlijke verantwoordelijkheid hulp bieden, ontstaan er dilemma's.

Een van mijn zusjes heeft een dochter. Op haar zestiende is het meisje naar mijn jongste zusje en mijn moeder in Suriname gestuurd. Zij heeft daar in Suriname een man ontmoet en ze kregen een zoon, die nu vier jaar oud is. Er ontstonden moeilijkheden bij de opvoeding en mijn nichtje heeft met ieders goedvinden haar zoon bij de grootvader van vaderszijde gebracht. De vader is naar Nederland vertrokken en woont nu bij zijn moeder. De grootvader van het jongetje is gescheiden en hertrouwd, maar onderhoudt nog steeds een intensieve band met zijn voormalige echtgenote. Dat deel van de familie wordt gekenmerkt door sterke en dominante personen met hechte banden. Zowel de vader als de grootvader en de twee grootmoeders hebben het voor het zeggen over het kleintje en uiteraard zijn moeder.

Intussen vindt mijn oudste zus dat zij zich er ook mee moet bemoeien en ze vraagt zo nu en dan mij om advies. Ook de tante en oma uit de schoonfamilie van mijn zus, die destijds ook voor mijn nicht gezorgd hebben, vinden dat zij recht van spreken hebben wanneer het gaat over mijn achterneefje.

Als dit jongetje van vier met zijn grootvader of moeder naar Nederland was gekomen en hier in contact was gekomen met de Nederlandse jeugdzorg, wat zou er dan gebeurd zijn? Het gevaar bestaat dat de hulpverlener de betrokkenheid van een zo groot aantal personen als bemoeizuchtig en chaotisch zou hebben veroordeeld. Een hier opgegroeide en opgeleide hulpverlener zou een dergelijk systeem al snel schadelijk kunnen vinden voor de autonomie en het welzijn van het kind. De hulpverleners zouden waarschijnlijk proberen moeder en kind los te koppelen van deze bemoeizuchtige familie. De kans dat er handelend zou worden opgetreden door een ondertoezichtstelling of een uithuisplaatsing is niet ondenkbeeldig (Rottenberg, 1999). Dergelijk handelen diskwalificeert de familiebetrokkenheid en gaat voorbij aan de interne krachten van het systeem.

Als het gaat om de ontwikkeling en de identiteitsvorming van het opgroeiende migrantenkind springt een belangrijk verschil van opvatting tussen autochtonen en allochtonen in het oog. Zijn

in de westerse samenleving individu en zelfontplooiing belangrijk en bepalend voor het welzijn van de deelnemers, in de meeste niet-westerse culturen domineren de groepsidentiteit en het gevoel van verbondenheid. Het welzijn van een individu kan/mag nooit het belang van de groep overschrijden (Jessurun & Limburg-Okken, 1993; Wekker, 1994). Bij veel migrantenouders en kinderen blijft deze basishouding van grote invloed. Opvoeden is niet alleen, zelfs niet in de eerste plaats een zaak van de ouders, maar van de familie en zelfs van de groep.

Gezag en gezagsdragers

Wat betekent het om op te groeien in een wij-systeem waar gezamenlijke verantwoordelijkheid, onderlinge afhankelijkheid en hiërarchie belangrijker zijn dan een autonome ontwikkeling en het maken van eigen keuzes? Als illustratie beschrijf ik een stukje familiehistorie aan de hand waarvan ik 'gezag' en 'gezagsdragers' wil toelichten.

Ik ben de vierde van zes dochters. Mijn moeder is de oudste uit een gezin van twee dochters. Haar vader had Duits-Portugese ouders en haar moeder een creoolse vader en een joods-Portugese moeder. Mijn oma en haar moeder hadden het voor het zeggen in deze door vrouwen gedomineerde familie. Mijn vader had veel broers en zussen en ook nog een halfbroer uit een voorrelatie van mijn grootvader. Grootvader van vaders zijde had veel geld, meerdere vrouwen en vele kinderen. Overgrootvader van die kant kwam in 1882 uit Themsemwoei in Zuidoost-China naar Suriname in het kader van een familieherenigingsprogramma en trouwde een Chinese vrouw.

Mijn grootvader trouwde met een jonge vrouw, afkomstig uit het voormalige Indo-China. Hij werkte als mede-eigenaar in de goudmijnen op de grens van Suriname en Frans Guyana en kwam om inkopen te doen vaak in Frans Guyana, waar hij mijn grootmoeder ontmoette. Ze trouwden in 1908 en mijn oma emigreerde naar Suriname. Zij bracht haar elan, haar savoirvivre mee, compleet met Franse hoeden, porselein en Franse taal, en introduceerde dat in het grote Chinese familiesysteem. Dat was overigens geen doorsnee systeem, want hoewel men etnisch gesproken Chinees was, was mijn grootvader katholiek en verder werd er in zijn gezin uitsluitend Nederlands gesproken. Dat laatste betekende eigenlijk dat de familie zich buiten de Chinese gemeenschap bevond: een Chinees die geen Chinees meer spreekt, geldt als verloren. Maar grootvader bleef wel met stokjes eten. Grootmoeder bleef Frans spreken. Toen iemand een keer vroeg: 'En wat spraken jouw grootouders nu samen?', moest ik het antwoord schuldig blijven. Dit maakte me nieuwsgierig en ik wilde het aan mijn tante Agnes (mijn vaders oudere, op één na de oudste zus) vragen. Met tante Agnes kom ik bij het onderwerp gezag en gezagsdragers.

De term gezagsdrager gebruik ik voor personen die binnen een grootfamilie systeem bij besluitvormingen en de voorbereidingen daarop de grootste inbreng hebben. Zij bezitten een gegunde of opgedragen autoriteit en zijn uit hoofde daarvan verantwoordelijk voor het welzijn van de familie.

Tante Agnes staat hoog in de hiërarchie van gezagsdragers. Mijn oudste zus, die vanwege haar positie veel gemakkelijker dan ik toegang heeft tot tante Agnes, heeft mij daarom de mij ontbrekende informatie verschaft. Mijn grootouders bleken Sranang Tango, de Surinaamse taal, met elkaar te spreken.

Het is een bijzondere positie die tante Agnes in onze familie inneemt. Voor een vrouw in een Chinese familie is het uitzonderlijk dat zij zo'n hoge positie heeft. Deze tante heeft haar gezag

verworven door speciale verdiensten. Zij heeft namelijk veel gedaan in de politiek en met name voor het vrouwenkiesrecht in Suriname.

In systemen zoals mijn familie vind je in elke generatie een of meer personen die het gezag vertegenwoordigen. Gezagsdragers zijn heel belangrijk voor de besluitvorming en dus voor de familierelaties en de familiecontinuïteit.

Mijn oom Leo, de derde broer van mijn vader, heeft het hoogste gezag. Dat was oorspronkelijk toebedeeld aan mijn oudste oom, maar die is al op jonge leeftijd overleden. De daaropvolgende broer had een te zachtvaardig karakter en heeft eigenlijk nooit veel status gehad. Daarom delegeerde mijn grootvader het gezag aan zijn derde zoon.

Gezag verkrijgen heeft in verschillende culturen haar eigen ongeschreven wetten, die bovendien nog per familie verschillen. In de meeste culturen berust gezag primair op anciënniteit, zo ook in de mijne. Ik zorg voor de twee zusjes onder mij, die hebben te doen wat ik hen opdraag en ik heb te doen wat mijn oudere zusjes mij opleggen. Door overlijden, scheiding, migratie of andere veranderingen, kunnen er verschuivingen plaatsvinden in de gezagsstructuren. Het is een dynamisch fenomeen.

De eerstkomende in een generatie heeft dus gezag over de grootste eenheid. De gezagsverhouding tussen gezagsdragers uit verschillende generaties wordt over het algemeen ook door anciënniteit bepaald. Tevens staat degene die het gezag gedelegeerd krijgt, hoger in de hiërarchie dan degene die het gezag verworven heeft.

Bij systemen waar mannen domineren, zoals in mijn Chinese familie, zijn de gezagsdragers vaker mannen dan vrouwen. Mijn moeder is afkomstig uit een matriarchaal systeem waar haar moeder de lakens uitdeelde, zoals mijn moeder dat vervolgens in ons gezin deed. Binnen de algemene regels is allerlei variatie mogelijk. Daardoor kan men niet bij voorbaat weten wie wel of geen gezag heeft. Een ding is duidelijk, als je eenmaal gezag hebt gekregen of verworven, dan is het voor ieder lid van de familie duidelijk hoe daarmee moet worden omgegaan.

Een van mijn zusjes heeft in een ver verleden iets ergs gedaan. Dat dat niet kon was voor eenieder duidelijk en dat was een reden voor mijn tante Agnes en mijn oom Leo (beiden van vaders kant) om mijn ouders ter verantwoording te roepen. Hen werd te verstaan gegeven dat zoiets nooit meer voor mocht komen. Mijn moeder heeft het er nog steeds over hoe ingewikkeld zij het vond om door dit patriarchale systeem tot de orde te worden geroepen. Zij komt uit een systeem waar vrouwen dominant zijn en is nog steeds verontwaardigd over dit incident.

In mijn generatie heeft mijn oudste zus het gedelegeerde gezag vast in handen. Ik heb door mijn werk gezag verworven. Dit werd op indirecte wijze duidelijk. Ik werd door mijn oudste zus gebeld over een probleem. Uit het gesprek bleek dat ze mij als eerste belde en nog geen overleg met mijn oudere zussen had gehad. Hieruit moest ik concluderen dat ik tot gezagsdrager was gepromoveerd. Dat is voor mij een eer en belangrijk, maar maakt ook onzeker want gezaghebber worden geeft soms een zware verantwoordelijkheid.

Door ontwikkelingen, *life events* en migratie kunnen gezagsdragers hun functie verliezen. Na migratie kunnen gezagsdragers vervangen worden door andere, in het gastland verblijvende familieleden. Maar soms zie je ook dat gezagsdragers uit het land van herkomst, na de migratie, veel meer invloed krijgen.

Een Afrikaanse maatschappelijk werker, werkzaam bij een voogdij-instelling voor alleenstaande minderjarige asielzoekers, vertelt: Ik had drie Afrikaanse kinderen bij een oom in Groningen geplaatst. Deze oom kon helaas niet langer voor de kinderen zorgen. Ik vond drie familieleden in Nederland die bereid waren om ze op te nemen, maar geen van drieën wilde alle drie de kinderen. De ene wilde er wel twee, de anderen één, maximaal twee. Ik heb mijn hoofd gebroken over welke twee kinderen je bij elkaar moest houden, totdat een van de familieleden zei: 'Dat is niet zo'n probleem, je moet onze grootvader in Afrika bellen'. Zo gezegd, zo gedaan en grootvader bepaalde dat het gezin in Dordrecht, dat één kind wilde, er twee zou krijgen, dat de familie in Amsterdam er geen een kreeg want die had een groot probleem, en dat de derde, die in Nijmegen woonde, er één zou moeten opnemen. Zo gebeurde het en niemand binnen de familie heeft daarover ruzie gemaakt. De Afrikaanse hulpverlener was zelf verbaasd dat zoiets vanzelfsprekends als een gezagsdrager uit familie of stam om advies vragen onder invloed van zijn Nederlandse opleiding totaal uit zijn eigen denken was verdwenen.

Het is niet heel erg belangrijk of de hulpverlener met cliënten een band aangaat. Wel is van groot belang om uit te zoeken welke personen in het systeem het voor het zeggen hebben, wie steunen en corrigeren. Het zijn namelijk vaker anderen in de familie dan de ouders die de besluiten rond kinderen nemen. Adequate interventies die hierbij passen zijn:

- ouders stimuleren banden te herstellen bij breuken;
- gezagsdrager uitnodigen, e-mailen, bellen of zelfs over laten komen voor een familievergadering.

In deze paragraaf is over migratie gesproken als één van de oorzaken voor wijzigingen in gezagsverhoudingen. Migratie heeft echter een diepgaande invloed op allerlei terreinen, daarover gaat de volgende paragraaf.

MIGRATIE

Migratie kun je zien als een bijzondere levensfaseovergang (Jessurun, 1994). Bij wij-systemen is alles een maatje groter en daarom spreek ik van een grootfamilie faseovergang. De onderlinge emotionele verbondenheid is immers groot en reikt over vele generaties.

Het welzijn van de een is gerelateerd aan dat van ieder ander en verlies kan wel door vier of vijf generaties heen gevoeld worden. Een mens en het hele familiesysteem zijn kwetsbaar in dergelijke faseovergangen. De familie moet op een heel andere wijze gaan functioneren om vorm te geven aan familiecontinuïteit. Familiecontinuïteit is gericht op het inzetten van beschikbare inspanningen van leden van de (groot)familie om het voortbestaan van de familie te waarborgen. Deze inspanningen zijn per definitie positief omdat het voortbestaan van een familie is gericht op verdergaan, op ontwikkeling, op voortbestaan op langere termijn. Dat houdt in dat in veel gevallen individuele belangen afgestemd worden op familie belangen.

Als toelichting bij migratie als overgangsfase, die vele elementen kent, volgt hier het schema dat Van Bekkum met andere cultureel antropologen heeft ontwikkeld (Van Bekkum, Van den Ende, Heezen & Hijmans van den Bergh, 1996).

- Het afscheid nemen: er vindt onthechting plaats en oude rolpatronen moeten worden losgelaten. Dit gaat gepaard met rouw (Akhtar, 1995).

- De liminele fase: een verwarrende tussenfase waarin niets zijn eigen plek meer heeft (limineel = op de drempel). Een fase waarin problemen zich kunnen manifesteren, maar waarin ook nieuwe ideeën en inzichten kunnen helpen om creatieve oplossingen te vinden. Boedjarath (1996) noemt deze creatieve fase de 'tussencultuur'. Het is de fase waarin pendelen tussen culturen heilzaam en groeizaam kan zijn. Niet om vast te houden aan de cultuur van herkomst, maar om zich op te laden, nieuwe energie op te doen om verder te gaan (Tjin A Djie, 2001).
- De reïntegratie. De fase van opnieuw hechten. Er is aanpassing aan het nieuwe systeem, de rolpatronen stemmen overeen respectievelijk conflicteren niet meer met die van het gastland.

Migreren is altijd een cultuurovergang en ik vind het in mijn werk belangrijk om aandacht te besteden aan de bijzondere kwetsbaarheid in de liminele fase. Heimwee, verlies van het bekende, verdriet van de achterblijvers, spanning voor het onbekende én hoop op een andere (betere) toekomst spelen een grote rol. In deze fase is de kans het grootst dat het systeem van de rails raakt en aanklopt bij de hulpverlening. Meest waarschijnlijk treft men dan een westerse hulpverleningscontext waar men weinig vertrouws tegenkomt. In de volgende paragrafen licht ik toe hoe een meer vertrouwde context geboden kan worden.

BESCHERMJAS

Onze familie woont verspreid over de hele wereld. Mijn zussen en ik zijn naar Nederland gestuurd voor verdere studie. Mijn oudste zus is net als ik in Amsterdam blijven wonen, de volgende is naar Amerika gegaan en mijn derde zus woont nu, na tien jaar Suriname, weer in Rotterdam. Mijn op een na jongste zus is naar Aruba vertrokken en de jongste is teruggegaan naar Suriname.

Het interessante is dat ondanks de spreiding over verschillende werelddelen, het systeem van onze grootfamilie intact blijft. Daar dragen uiteraard de toegenomen mobiliteit en de gemakkelijke telecommunicatie aan bij, maar ik vind het indrukwekkend te zien hoe veerkrachtig wij-systemen zijn en hoe inventief de leden zijn bij het opnieuw creëren van een beschermstelsel.

Yagyahoui (1988) gebruikt hiervoor de term *enveloppement*.

Het woord komt uit de Franse transculturele psychologie en betekent zoveel als inbedding in de groep en in de cultuur. De culturele omgeving biedt een structuur, houvast en veilige omhulling (*enveloppement*) die het individu helpt pijnlijke en angstaanjagende ervaringen te verwerken. Deze *enveloppement* heeft raakvlakken met begrippen als *holding* en *containment*, maar heeft betrekking op een grotere groep, de uitgebreide familie en de hele culturele context (Sterman, 1999).

'Enveloppement', door mij 'beschermjas' genoemd, heb je hard nodig als je in angstige situaties terecht komt, met name bij migratie. De scheuring met je cultuur en de verwarring die daarop volgt tijdens en vlak na de migratie vraagt inbedding in een groep. Venena (1992) onderzocht het mechanisme van inbedding voor en na de migratie bij matriarchale creoolse systemen. 'Sociaal moederschap', met vele opvoeders vormgeven aan ouderschap, blijkt ook na de migratie intact te blijven, evenals het bieden van psychosociale hulp. Gelukkig, omdat bij migratie verlies en andere emoties zo ingrijpend zijn. Voor een buitenstaander lijkt zo'n grootfamilie op zo'n moment misschien een chaos, maar het tegendeel is waar. In feite functioneert het als een goed gedefinieerd systeem waarbinnen men weet waar men aan toe is.

HELPEN HERINNEREN AAN DE BESCHERMJAS

Hulpverlening in de liminele fase zou moeten inspelen op de krachten waarmee families in hun oorspronkelijke systeem hun moeilijkheden en tegenslagen het hoofd boden. In wij-systemen zijn zaken als loyaliteit, relationele verbondenheid en gezamenlijke historie belangrijke positieve factoren.

Niet het ontwikkelen en verwerven van individuele autonomie speelt de belangrijkste rol, maar autoriteit, onderlinge afhankelijkheid, saamhorigheid en familiecontinuïteit (Lau, 1995). In de hulpverlening aan migranten of vluchtelingen of überhaupt ouders die het gevoel hebben dat ze hun systeem kwijt zijn, ga je als een 'beroepsherinneraar' (Ramdas, 1996) met de cliënt op zoek naar de rode draden die voor de inbedding in de cultuur en de groep zorgden. Het is van belang op zoek te gaan naar de mechanismen van besluitvorming in de familie en naar wat de belangrijkste normen en waarden van het systeem zijn rond familiecontinuïteit en wie toezien op de handhaving daarvan. Het is deze zoektocht die de cliënt herinnert aan de plooien, zakken, weefpatronen, dunne plekken en gaten van de beschermjas, die nodig is om angst te reduceren en om te vitaliseren, zodat er energie vrijkomt om weer verder te gaan.

Het gebruik van een genogram is daarbij een goed hulpmiddel.

(Jessurun, 1994). Het maken van een genogram gaat verder dan het in kaart brengen van de familie, het gaat meteen ook om de mechanismen van de besluitvorming te verhelderen. Het vragen stellen en het visualiseren van de familie heeft vaak het effect dat de cliënt de beschermjas haast lijfelijk ervaart. Stel vragen over de context en achterhaal op die wijze de gezagsdragers:

- hoe zijn jullie manieren, je tradities, je waarden, je normen rond besluitvorming?
- hoe geven jullie vorm aan familiecontinuïteit?
- wat zijn jullie oplossingsstrategieën?
- wie zijn de beschermheren en -vrouwen?
- wie mag wanneer wat zeggen?

Als bijvoorbeeld blijkt dat grootmoeder, in het land van herkomst, een belangrijke gezagsdrager is stel dan de contextvragen aan ouders of kinderen zoals:

- wie steunt oma als zij verdriet heeft?
- wie helpt haar besluiten nemen, wat zouden zij haar adviseren?
- wat zou oma u adviseren om te doen?
- wat zou oma de hulpverleners in Nederland adviseren?

Dergelijke vragen helpen ouders en kinderen in het perspectief te gaan staan van oma. Dat is een voortdurende bezigheid in de landen van herkomst, zo vanzelfsprekend dat men niet eens in de gaten heeft dat men het doet: je voortdurend verplaatsen in de perspectieven van andere familieleden.

Na de migratie en onder invloed van het westerse ik-denken kan het zijn dat het verplaatsen in het perspectief van de achterblijvers zich minder vaak voordoet en daarmee verlies van krachtbronnen optreedt.

Wat zijn de consequenties van deze benadering voor ouders? Het is voor migranten in een land waar individualistische waarden en normen hoog aangeschreven staan van belang om te werken aan zelfontplooiing, zelfverantwoordelijkheid en het maken van eigen keuzes. Maar tegelijkertijd moet er plaats zijn voor vormen van dit zelfbewustzijn waarin plek is voor beide culturen.

Behulpzaam hierbij zijn vragen als:

- in hoeverre ben jij vrij om je eigen keuze te maken?
- wie heeft daar nog meer iets over te zeggen?
- rekening houdend met bovenstaande vragen, wat wil jij, wat besluit jij?
- zijn er al anderen in de familie je voorgegaan? Hebben die het contact behouden?

Ouders zijn in de verwarring van de liminele fase geneigd om te vergeten wat hun eigen bronnen zijn. Samen met de ouders daar naar op zoek gaan is belangrijk: blijf langs de zijlijn staan, het is niet de bedoeling het voortouw te nemen of het voorbeeld te willen zijn. .

- faciliteer familievergaderingen,
- vraag de familie de hulpverleners te adviseren,
- help de familie de regie weer in eigen hand te nemen; hun leven weer in eigendom te nemen.

TOT SLOT

Als je als hulpverlener het ondersteunende en corrigerende systeem niet op waarde schat, of erger nog wanneer je het als storend ervaart, negeert of bagatelliseert, dan knip je toch al kwetsbare ouders los van hun systemen, met alle gevolgen van dien (Tjin A Djie, 1991). Het ingewikkelde hierbij is dat dit voor westers georiënteerde hulpverleners een wezenlijk andere positie inhoudt dan men gewend is in te nemen. Het gaat verder dan 'er rekening mee houden'. Je bent als hulpverlener echt niet méér dan een facilitator, iemand die mogelijkheden schept opdat het systeem kan overleggen, oplossingsstrategieën kan bedenken en die ook kan uitvoeren. Dit laatste, de verantwoordelijkheid en de besluitvorming rond kinderen over te laten aan het systeem, blijkt voor de hedendaagse westerse hulpverlening haast onverteerbaar. Hier speelt het verschil met de gebruikelijke exclusieve therapeut-cliënt relatie die de westerse hulpverlening kenmerkt. Als hulpverlener van migrantgezinnen probeer je de ideeën van de grootfamilie helder te krijgen en houd je je bezig met de vraag of er voldoende draagvlak is voor de te nemen besluiten. Als er onvoldoende draagvlak is, helpt het om een draagvlak te creëren. Samen met de ouders kan er vervolgens een vertaalslag gemaakt worden naar de Nederlandse situatie. Hiervoor moet je als hulpverlener deel gaan uitmaken van het systeem, waarschijnlijk in de functie van gezagsdrager, mogelijk ook in de positie van tante of oom, oudste zus of broer. Mijn ervaring is dat je voortdurend wisselt van positie. Van hulpverlener naar gezagsdrager in de familie en dan weer naar de positie van diegene die in het land van herkomst mag spreken over de problemen tussen ouders en kinderen. Westerse hulpverleners kunnen zich bij het wisselen van deze posities wel eens ongemakkelijk voelen.

De overtuiging dat interculturalisering van de hulpverlening noodzakelijk is, wordt niet door iedereen gedeeld. Veel gehoord argument is dat als hulpverleners open en eerlijk tegenover hun cliënten staan, dit voldoende basis is voor een goede begeleiding, onafhankelijk van de achtergronden van de cliënt. Ik denk dat de zaken anders liggen. Uiteraard zijn openheid en eerlijkheid van groot belang. Nog belangrijker is echter dat hulpverleners zich bewust zijn van hun eigen westerse, persoonlijke en professionele bagage en dat kennis van niet-westerse familie systemen en de daarbij behorende wijze van begeleiding cruciaal is voor een goede afloop.

Door steeds bezig te zijn met niet-westerse familie systemen en mij steeds weer te verdiepen in de mogelijkheden en onmogelijkheden om de vormen van begeleiding van een theoretisch kader te voorzien, kom ik mijn krachten maar ook mijn beperkingen tegen. Een belangrijk moment was toen ik mij realiseerde dat ik, die al zo lang in Nederland gezinnen begeleid, toch soms in de valkuil glijd dat ik denk te weten hoe de zaak in elkaar steekt. Als ik aan Nederlandse ouders vroeg: 'Hoe denkt uw oma hierover, waar staat uw moeder in dit verhaal, waar zijn alle neven en nichten en waarom komen ze niet langs om te helpen bij de opvoeding?', volgde er soms een ongemakkelijk zwijgen. En dan stond ik met lege handen. Want ik kon niet zoveel met een alleenstaande moeder en een dochter die zeiden dat ze echt niemand hebben bij wie ze te rade kunnen gaan; dat er echt niemand was die hun voorstelt het zus of zo te doen, of die een beslissing voor hen neemt. Dan wist ik het niet meer. Ook ik had moeite me in te leven in de ander, om te accepteren dat er meerdere waarheden bestaan. De zuiver op individuele vrijheid en persoonlijke ontplooiing gebaseerde opvatting dat kinderen het recht hebben opgevoed te worden tot autonome wezens, naast de waarheid dat het systeem prevaleert en besluitvorming altijd plaatsvindt met het doel de optimale oplossing voor het geheel te leveren.

Een oplossing met het beste uit beide werelden vraagt van beide partijen kennis van de eigen cultuur en van andere culturen en zeker interculturele vaardigheid. De ervaring leert dat nieuwsgierig zijn naar de beweegredenen van de ander en verdieping in andermans cultuur tot verrassende en verrijkende ervaringen leidt.

Literatuur

- Akhtar, S. (1995). A Third Individuation: Immigration, Identity, and the Psychoanalytic Process. *Journal of the American Psychoanalytical Association*, 43, ro51r084.
- Bekum, D., Ende, M. van den, Heezen, S. & Hijmans van den Bergh, A. (1996). Migratie als transitie: de liminele kwetsbaarheid van migranten en implicaties voor de hulpverlening. In: J. de Jong & M. van den Berg, *Transculturele Psychiatrie & Psychotherapie. Handboek voor hulpverlening en beleid* (pp. 35-59). Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Boedjarath, I. (1996). Vrouwengroepen: over oude principes en nieuwe doelgroepen. In: J. Mens-Verhuist & L. Schilder, *Debatten in vrouwenhulpverlening*. Amsterdam: Babylon & de Geus.
- Jessurun, C.M. (1994). Genogrammen en Etniciteit. In: J. Hoogsteder (red.), *Etno centrisme en communicatie in de hulpverlening, module IV: Interculturele Hulpverlening* (pp. 171-194). Nijmegen: Stichting Landelijke Federatie Welzijnsorganisaties voor Surinamers.
- Jessurun, C.M. & Limburg-Okken, A.G. (1993). Wij zijn allemaal zusters. Werken met een Marokkaanse vrouwengroep. *Groepspsychotherapie*, 27, 5-12.
- Lau, A. (1995). Gender; power and relationships, Etno-cultural and religious issues. In: C Burk & B. Speed (eds.), *Gender, power and relationships*. London: Routledge.
- Ramdas, A. (1996). *De beroepsherinneraar en andere verhalen*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Rottenberg, H. (1999). Een brief aan de koningin. *Volkskrant* 8 mei.

Sterman, D. (1999). Toen grootmoeders klok in vreemde handen viel. In: A. van Waning (red.), *Multiculturele samenleving en psychoanalyse* (pp. 17-25). Assen: Van Gorcum & Comp. B.V.

Tjin A Djie, K. (1991). *Een kind overgevlogen. De begeleiding van Surinaamse en Antilliaanse familieplaatsingen*, scriptie. Amsterdam: Voortgezette Opleidingen.

Tjin A Djie, K. (2001). *De bijzondere opdracht van migrantenkinderen*. In: C.J.A. Roosen, A. Savenije, A. Kolman & R. Beunderman, *Over een grens, psychotherapie met adolescenten*. Assen: Van Gorcum & Comp. B.V.

Venema, T. (1992). *Famiri Nanga Kultururu. Creoolse sociale verhoudingen en Winti in Amsterdam*. Amsterdam: Het Spinhuis.

Wekker, G. (1994). Eindelijk kom ik tot mezelf. Subjectiviteit in een Westers en een Afro-Surinaams universum. In: J. Hoogsteder (red.), *Etnocentrisme en communicatie in de hulpverlening, module IV: Interculturele Hulpverlening* (pp. 45-60). Nijmegen: Stichting Landelijke Federatie Welzijnsorganisaties voor Surinamers.

Yahyaoui, A. (1988). Consultation familiale ethnopsychanalytique et cadre interculturel: le discours à double voie ou le secret de Polichinelle. *Perspectives Psychiatriques*, 27, 206-214.

I. Dit artikel is een bewerking van de 2e Alice van der Pas lezing (2000), uitgegeven door de Stichting INO (Interdisciplinair Netwerk Ouderbegeleiding) met als titel 'Ouderschap in een Wijstelsysteem'. Met dank aan mijn intellectuele moeder, Nel Jessurun, die mij voortdurend uitdaagt, streng toespreekt maar ook liefdevol omarmt op mijn zoektocht naar beschermjassen voor migrantenfamilies.

*Correspondentieadres: Koninginneweg 188, 1075 EJ Amsterdam;
e-mail:
k.tjinadjie@chello.nl*

2 Kitlyn Tjin A Djie (Paramaribo, 1953), is maatschappelijk werker/transcultureel systeemtherapeut, stafmedewerker bij de Stichting ALTRA in Amsterdam; opleider/coach bij de School voor Coaching in Leiden; freelance docent/trainer. Ook is zij moderator en medeoprichter van het Collectief Trans-culturele Therapeuten en de Stichting Family Continuity International, beide in Amsterdam